

УДК 378.37.03

Пономарьов О.С., Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”

Пономарьов Олександр Семенович – кандидат технічних наук, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”.

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА В СИСТЕМІ КАТЕГОРІЙ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

На основі результатів онтологічного, гносеологічного, аксіологічного та морально-етичного статусу поняття професійної культури обґрунтовано необхідність її віднесення до категорій філософії освіти. Наведено значення оволодіння професійною культурою в особистісному розвитку людини. Показано наявність прямих і зворотних зв'язків між професійною культурою і життєвими цінностями людини, її духовністю взагалі.

On the basis of the results of the ontological, gnosiological, axiological and ethics status of a professional culture concept, the necessity of its attributing to the categories of philosophy of education is grounded. The importance of possessing professional culture in a person's private development and life is underlined. The existence of direct and reverse connections of a person's professional culture, life values and spirituality in general is shown.

Предметом сучасної філософії освіти як міждисциплінарної галузі філософської науки виступають сутність і природа всієї множини явищ, притаманних освітньому процесові. Розглядаючи онтологічний статус самого соціального феномену освіти і гами процесів, що його супроводжують, філософія освіти зосереджує свою увагу на призначенні, функціях і структурі освіти, на шляхах її розвитку відповідно до вимог логіки соціального прогресу. Відповідно до цього формується і понятійно-категоріальний апарат філософії освіти. Як і в інших напрямках прикладної філософії, він певною мірою є спільним як з категоріями самої філософії, так і з системою основних понять у галузі освіти. Йдеться перш за все про філософію вищої освіти. Адже саме тут людина отримує фахову підготовку і особистісний розвиток відповідно до соціальних вимог стосовно її професійної та соціальної компетентності.

Тому в системі категорій філософії освіти вживаються перш за все такі поняття, як сутність і призначення освіти, її цілі, завдання і зміст, цінності освіти і професійна компетенція, особистість і особистісний розвиток, світоглядні позиції та ціннісні орієнтації, культура і

соціалізація особистості тощо. При цьому звичайно вважається, що завдання вищої освіти полягають у забезпеченні належної професійної та загальнокультурної підготовки фахівця та його особистісного розвитку, тобто ці завдання обмежуються формуванням його професійної та соціальної компетенцій. У той же час ще вкрай недостатня, на наш погляд, увага і в педагогічній теорії, і в освітній практиці приділяється такому надзвичайно важливому завданню, яким постає формування і розвиток професійної культури майбутніх фахівців.

У зв'язку з цим вважаємо доцільним окремо загострити питання про необхідність філософського осмислення і узагальнення сутності та змісту самого феномену професійної культури і надання цьому поняттю належного статусу однієї з основних категорій філософії вищої освіти. Без цього нам уявляється проблематичною сама можливість успішного розв'язання важливого і вкрай відповідального завдання системи вищої освіти та прищеплення студентам професійної культури та її належного розвитку в процесі їх фахової підготовки. Тому розглянемо основні філософські аспекти сутності й ролі поняття професійної культури.

Онтологічний статус професійної культури пов'язаний з її проявом, по-перше, як однієї з основних цілей навчально-виховного процесу у вищій школі, а по-друге, як визначальної характеристики професійної діяльності фахівця, тобто важливого аспекту його людського буття. У цьому відношенні професійна культура істотно змінює розуміння сутності фахової освіти та її змісту, піднімаючи на новий рівень їх відповідність соціальним очікуванням.

Гносеологічний статус професійної культури означає, з одного боку, її визначальну роль у прищепленні людині прагнення до подальшого пізнання як предметної сфери своєї діяльності, так і суміжних сфер, до постійного самонавчання і самовдосконалення. З іншого ж боку, сам процес формування і розвитку професійної культури вимагає від науково-педагогічного складу навчальних закладів постійного оволодіння новими знаннями, щоб залишатись справжніми професіоналами і принаймні не відставати від студентів, які мають змогу користуватись різними джерелами інформації. Нарешті, гносеологічна роль професійної культури полягає в тім, що вона сприяє більш глибокому усвідомленню сутності діяльності та логіки її здійснення.

Аксіологічний статус професійної культури визначає її роль як одного з найбільш характерних атрибутів у системі життєвих цінностей та ідеалів людини, оскільки саме усвідомлення цією людиною соціальної значущості своєї фахової діяльності та її визнання одним з істотних життєво ціннісних чинників власне і виступає основним індикатором рівня розвитку особистості фахівця та його професійної культури. Крім того, на наше переконання, існує і ще один аксіологічний аспект професійної культури, який певною мірою споріднений з онтологічним її статусом. Цей аспект полягає у значному підвищенні суспільної цінності фахівця, якому вона притаманна.

Морально-етичний статус професійної культури зумовлений тією обставиною, що вона передбачає в загальній структурі складної системи різних відтінків ставлення людини до своєї діяльності ще й глибоке відчуття особистісної відповідальності перед Богом, людьми і своєю совістю, перед нинішніми і майбутніми поколіннями за можливі результати і наслідки цієї діяльності. І це відчуття вимагає його постійного самонавчання з метою підвищення професійної компетенції, а відтак і професійної культури.

Наведений аналіз основних аспектів цікавого і важливого соціального феномену, яким виступає професійна культура, дозволяє синтезувати всі висновки у вигляді твердження, що її поняття дійсно має характер однієї з важливих категорій філософської рефлексії освіти. Така постановка питання зумовлена тією

постійно зростаючою роллю, яку має відігравати саме професійна культура у забезпеченні ефективної фахової діяльності людини в умовах сучасних реалій постіндустріального суспільства. Дійсно, розробка і широке застосування високих технологій не тільки істотно розширюють можливості людини і суспільства у задоволенні їхніх постійно зростаючих потреб, але водночас і посилюють небезпеку неприпустимого втручання у природу самої людини та навколишнього середовища.

Тому тільки високорозвинена професійна культура кожного фахівця здатна слугувати надійним не тільки моральним бар'єром на шляху цього втручання, а й своєрідним технологічним гальмом, яке автоматично блокує неприпустимі та потенційно небезпечні дії. Без такої ж культури неможливо виключити їх імовірність через недостатню компетентність, неувважність або недбалість виконавця навіть за умови бездоганній якості самої техніки чи використовуваної технології.

Саме життєво ціннісний аспект професійної культури будь-якої людини забезпечує ту міру її відповідальності й загального ставлення до виконання виробничих функцій та інших своїх обов'язків, яка так необхідна сьогодні для зведення до мінімуму техногенних та антропогенних аварій і зменшення масштабів їх несприятливих наслідків.

Таким чином, професійна культура, як філософська категорія, дійсно виявляється пов'язаною з такими важливими елементами загальної системи категорій філософії освіти, як цінності та цілі й має посідати чільне місце у їх ієрархії. Відомі російські фахівці в галузі філософії освіти Е.Н. Гусинський та В.І. Турчанінова впевнені, що "людина може ставити собі цілі й інколи робить це, однак по відношенню до цінностей особистості її цілі посідають підпорядковане положення, як у свою чергу засоби по відношенню до цілей". Особистість, на їхню думку, "скоріше відчуває свої цінності, ніж усвідомлює свої цілі. У процесі розвитку вона обирає цінності, норми та ідеали, які й визначають її шлях" [1, с. 140].

Відносно ж професійної культури уявляється набагато більш складним завданням визначити відносини підпорядкування. Дійсно, з одного боку, цінності являють собою складову частину цієї культури і з позицій традиційного розуміння діалектики цілого і частини, вони немов би по-винні посідати підпорядковане положення. З іншого ж боку, система життєвих цінностей людини формується задовго до отримання нею фахової освіти, тому і прищеплення професійної культури відбувається на існуючому ціннісному підґрунті, який з формуванням цієї культури зазнає подальшого розвитку. Іншими словами, між цінностями і

професійною культурою виникає складна система прямих і зворотних зв'язків.

Щось подібне, на думку Н.Р. Сидорова, має місце і між розвитком духовної та раціональної сфер людини. Він відзначає, зокрема, що “душа, яка сприймає доводи свідомості, що ґрунтуються на оволодінні раціональним знанням, сама, у свою чергу, здійснює потужний вплив на протікання свідомої діяльності” [2, с. 288]. Оскільки онтологічно професійна культура значною мірою виступає елементом духовності людини, хоча й істотно залежить саме від рівня оволодіння раціональним знанням, це зауваження цілком стосується її функціонування і розвитку в процесі професійної діяльності людини.

Для сучасного етапу цивілізаційного розвитку важливо також уточнити зміст категорії духовності саме у його взаємозв'язку з культурою, у тому числі й культурою професійною. Як зазначає Б.С. Гершунський, “системна і глибока криза, яка охопила найважливіші сфери духовного життя людства – науку, релігію і освіту, призвела до фактичного **розколу** єдиного матеріально-духовного простору цивілізації, породила все більш поглиблюючий, руйнівний за своїми наслідками, розрив між **Знанням** та **Вірою**, самим несприятливим чином позначилась і продовжує позначатися на стані та розвитку освіти, яка все більш очевидно втрачає свої культуротвірні функції, свій вплив на моральні складові індивідуального і суспільного менталітету” [3, с. 15].

Для освіти взагалі, у тому числі й для освіти професійної, надзвичайно важливого значення набуває естетичний аспект формування особистості як один з визначальних елементів її культури. Цей “своєрідний феномен соціальної реальності зафіксований у філософській категорії *естетичне*”. Як спеціально підкреслюють автори підручника з філософії, “естетичне не є виключно прерогативою мистецтва. Воно складає одну із загальних характеристик самого соціального буття і немов би “розлите” по всій соціальній реальності, естетичним, тобто таким, що викликає у людини відповідні почуття, може бути все, що завгодно: природні ландшафти, будь-які предмети матеріальної й духовної культури, самі люди та різноманітні прояви їх активності – трудові, спортивні, ігрові тощо. Тобто *естетичне* являє собою немов би певну грань практичної діяльності людини, яка породжує у неї специфічні почуття і думки” [4, с. 578-579].

Викладені результати нашого дослідження цілком корелюють з думкою О.П. Мещанінова, який вважає, що “у швидкозмінних умовах розвитку цивілізації у розвитку університетської системи освіти спостерігається всезростаюче зміщення центру ваги до орієнтації на самоцінність людської особистості як мети, а не засобу соціального та економічного розвитку”. Саме розвиток людської особистості, на його переконання, “виступає своєрідним фокусом, “п'ятим елементом”, точкою відліку у балансі між соціальним та економічним розвитком у єдиній структурі сталого розвитку цивілізації і є важливою стратегією становлення і розвитку університетської системи освіти в Україні” [5, с. 12]. На нашу думку, тут якраз доречно додати, що розвиток людської особистості в системі університетської освіти в сучасних умовах і слід розглядати саме як належне оволодіння нею багатствами загальної і професійної культури.

Авторові вже доводилось зазначити, що “урахування всієї сукупності надзвичайно складних і вкрай суперечливих реалій сьогодення зумовлює необхідність кардинального перегляду не тільки змісту освіти і виховання підростаючих поколінь, змісту професійної, у тому числі й інженерної освіти, а і глибинних її цілей, принципів, форм, методів і педагогічних технологій. А їх визначення й найдоцільніший вибір виявляється неможливим у рамках самої освітньої парадигми. Осмислення і усвідомлення нових цілей і завдань освіти третього тисячоліття вимагає глибокого і детального філософського аналізу широкого кола проблем, які стосуються біологічної, соціальної та психічної сутності людини” [6, с. 15-16]. А цю сутність, на наше глибоке переконання, визначає культуротворення, адже саме воно визначальним чином виокремлює людину з множини інших видів живих істот.

Таким чином, категорія професійної культури відіграє істотну роль у сучасній філософії освіти, висвітлюючи шляхи і напрямки реформування освітньої системи і забезпечення її відпо-відності вимогам часу. Професійна культура являє собою вищу форму фахової підготовки майбутнього спеціаліста, оскільки вона, по-перше, перетворює традиційну сукупність його знань, умінь і навичок у цілісну систему, а по-друге, доповнює утворену систему духовно-ціннісними компонентами. Через це вона сприяє трансформації професійної діяльності людини в одну з важливих життєвих цінностей і прищеплює уміння і прагнення до самонавчання і самовдосконалення протягом

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И. Введение в философию образования. – М.: Логос, 2001. – 224 с.
2. Сидоров Н.Р. Философия образования. Введение. – СПб.: Питер, 2007. – 304 с.
3. Гершунский Б.С. Философия образования. – М.: Московский психолого-социальный институт Флинта, 1998. – 432 с.
4. Философия: Учебник для вузов / Под ред. В.Н. Лавриненко, В.П. Ратникова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 677 с.
5. Мещанінов О.П. Основні ознаки та проблеми розвитку університетської освіти // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 46. Вип. 33. – Педагогічні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – С. 7-12.
6. Пономарьов О.С. Сутність і предмет філософії освіти // Науковий вісник. Серія “Філософія” Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2007. – Вип. 25. – С. 11-17.